

Att leva som granne med naturen

// Om Henry David Thoreaus natursyn //

Nämner man ordet vildmark så är antagligen **Thoreau** det första namnet som dyker upp för många. Hans bok om skogsliv vid Walden innehåller mycket mer än vackra naturskildringar, här lyfter **Göran Torrkulla** fram några viktiga aspekter i den här klassikern.

En experimentell självprovning

Henry David Thoreaus (1817-1862) mest kända verk *Walden; or, Life in the woods* som utkom 1854, är en litterär sammanfattning av hans tvååriga vistelse i den skogshyddan som han egenhändigt byggde i närheten av sjön Walden utanför Concord, Massachusetts. Thoreau förde regelbundet dagbok från 1834 fram till sin död 1862, och är den första amerikanska författaren vars samtliga dagböcker 1906 publicerades som en del av hans samlade verk. Waldenboken växer fram under nästan ett decennium av omsorgsfullt bearbetande av dagboksmaterialen, i jämbredd med inarbetandet av allt mera ingående naturiakttagelser och i efterhand infogade läsefrukter och reflektioner. Jag kommer här att lyfta fram den existentiella dimensionen hos hans livslånga strävan att fördjupa sin förståelse för den livsuppbärande naturen och dess mångfald av medvarelser.

Även om Thoreau hörde till kretsen kring **Emerson**, kom han att alltmer fjärma sig från dennes transcendentism med rötter i romantikens panteistiskt färgade natursyn och en swedenborgskt inspirerad korrespondenslära.

Hans natursyn genomgår under årens lopp en successiv förändring, och från och med Waldenvistelsen träder naturens egenvaro eller annanhet alltmer i förgrunden, och betoningen läggs vid "människan som en invånare i, eller som en del av eller ett inslag i naturen".

Med tanke på den gängse bilden av Thoreau som en extrem individualist, som vänder samhället ryggen och söker sig ut i vildmarken för att återfinna ett ursprungligt naturtillstånd, är det skäl att komma ihåg att han redan inledningsvis framhåller att han avslutat sitt "experiment" och "för närvarande har återvänt till ett civiliserat liv". Detta innebär inte att experimentet "att leva ett primitivt eremitliv – låt vara mitt i en omgivande civilisation" visat sig ohållbart, utan att syftet med skogsvistelsen var att ansikte mot ansikte med naturen rannsaka sig själv och sin samtid, för att härigenom "komma underfund med de oundgängligaste livsbehoven" – en dimension som han ansåg försummad i samtidens vardagsliv.

Waldenvistelsen handlar dock inte enbart om ett utforskande av de rent fysiska livsbetingelserna, utan uttryckli-

gen om "att utföra ett för mig betydelsefullt verk med så få hinder som möjligt", det vill säga att omarbete fältanteckningarnas självupplevda iakttagelser och upptäckter i den levande natur, och skapa en litterär naturskildring som samtidigt är en "allvarlig redogörelse för hans eget liv". I den meningen handlar hans allt mera ingående naturstudier om en lika filosofisk som existentiell självprovning – en övning i att lära sig läsa naturen innantill och "se vad jag kunde lära därav, så att jag i min dödsstund skulle slippa att göra den upptäckten att jag aldrig levat". I *Walden* bokför han med andra ord sitt dagliga utforskande av såväl sina

"Låt oss tänka på hur vi lever våra liv."

- Henry David Thoreau

inre utmarker som vildmarkerna omkring sig, i syfte att träda i en allt intimare beröring med naturen som ett livsuppbärande helhetssammanhang.

Att tänka naturen som ett grannskap

Förutom att Thoreau som flitig fotvandrare gjorde egna fältiakttagelser, studerade han inte bara vetenskapliga handböcker och monografier utan också populärvetenskapliga skrifter, liksom samtidens pittoreskt idealiserade skildringar av naturen. Den första naturskildringen som Thoreau ägnade ett allvarligt intresse (och skrev en collegeuppsats om 1836), var **William Howitt's** *The Book of the Seasons* (1831) – en litterär årstidskalender som med en blandning av genrer högstämt vände sig till ett urbant borgerskap för att väcka deras intresse för naturen. Han fattade också tidigt en förkärlek för reseskildringar, av vilka han särskilt uppskattade **Darwins** *Journal of Researches...during the Voyage of HMS Beagle* (1839), vilka tillsammans med lokalt förankrade be-

skrivningar av traktens historia och natur, låg till grund för hans senare ansats att på basen av egna erfarenheter beskriva "årstidernas verkliga framskridande".

Ändå skiljer sig *Walden* markant från sina föregångare dels genom att utgå från dagböckernas detaljerade redogörelser för de iakttagelser och upptäckter som han gjort i näromgivningen liksom under sina längre vandringar, och dels genom att medvetet utveckla naturskildringen till en självständig litterär genre. Under Thoreaus livstid ledde uppkomsten av nya enskilda vetenskapsgrenar till en professionalisering och specialisering av naturforskningen, som – i kontrast till den personligt hållna litterära naturskildringen med sin blandning av genrer – beskrev naturen ur ett sakligt informativt perspektiv. Populärvetenskapliga beskrivningar av naturen, liksom den framväxande realismen inom konsten, bidrog visserligen till att hos allmänhetens väcka ett

Thoreau påtalar naturen som "alla varelsers livgiverska" och "vår gemensamma boning" – som ett övergripande livssammanhang i vilket vår egen tillvaro är inbäddad.

ökat intresse för en detaljriktig naturskildring, men medveten om att hans passionerade engagemang för den vilda naturen för samtida läsare skulle framstå som excentrisk, väljer han att i anknytning till den traditionella naturessäns anekdotiska karaktär och pittoreska skönhetsuppfattning återge dagböckernas detaljerade faktauppgifter i en poetiskt "förtäta från", men ger ändå sina poetiskt-filosofiska reflektioner en tydlig civilisationskritisk udd.

Ett slags ekologisk existentialism

Med den "livets ekonomi" (i uttalad kontrast till den samtida "national-ekonomin") som Thoreau gestaltar i *Walden*, vänder han sig inte bara mot samtidens inskränkta konventioner och kommersiella nyttotänkande, utan föregriper med sitt ingående intresse för den vilda naturen ett ekologiskt inriktat perspektiv som påtalar naturen som "alla varelsers livgiverska" och "vår gemensamma boning" – som ett övergripande livssammanhang i vilket vår egen tillvaro är inbäddad. I hans naturtillvända "fritänkande" står det vilda för det levande, fria, friska, och vakna, som i förening med en meditativ innerlighet söker fotfäste i ett jordnära här och nu – en "invändigt och utvändigt" pågående omprövning för att inte "göra ett upptrampat spår åt sig själv". Även om det vetenskapliga värdet av hans fältobservationer är omtvistat, utgör de en oumbärlig hållpunkt för artikuleringen av hans personliga inställning till relationen mellan människan och naturen.

I sin egensinniga balansgång mellan kultur och natur tar han med den vilda naturen som ett slags förebild bestämt avstånd från slaveriet, och beskriver människan och hennes medvarelser som grannar i ett gemensamt livsrum som bär upp såväl det oändligt lilla som det gränslöst stora, och följaktligen också vår mänskliga tillvaro. Att läsa hans målande

beskrivningar av naturen enbart ur ett estetiskt perspektiv, reducerar det existentiella allvaret i hans umgänge med naturen och tar samtidigt udden av hans civilisationskritik. Han avtäckar skarpsynt diskrepanser mellan det vi tänker, säger och gör, vilka enligt hans uppfattning antingen sammanhänger med att vi är slavar "under våra egna åsikter om oss själva", och/eller också beror på att vi inte vågar tillämpa våra egna tankar av rädsla för att komma i konflikt med konventionella vardagliga uppfattningar eller vetenskaplig teorier om en given tingens ordning.

Thoreau talar alltid i första person, och understryker gång på gång att han inte vill övertala någon "att leva på mitt sätt", utan "önskar att det skall finnas så många olika personer som möjligt i världen", men att han vill "att envar skall lägga ner omsorg och eftertanke på att finna sin rätta väg". Sin kritik riktar han sålunda mot en bristande överensstämmelse mellan tanke, ord och handling, som antingen består i att vi inte lever i enlighet med de begrepp i vilka vi beskriver livet, eller i att vi inte vågar tänka på och beskriva våra liv med de begrepp som svara mot hur vi i själva verket lever. För Thoreau är tänkandet direkt förbunden med en strävan att "tillämpa all den visdom man besitter på sin livsföring", och understryker att "konsten att använda dagen" består i att "lösa några av livets problem, ej endast teoretiskt utan praktiskt", istället för att genom vårt "sätt att leva framkalla just samma elände som vi förgäves söker minska". I den meningen skriver han inte en handbok i levnadskonst, utan överlämnar i likhet med Kierkegaard åt läsaren uppgiften att "tänka på hur vi lever våra liv" och "troget leva upp till det vi verkligen tänkt".

Även om Thoreau omsorgsfullt försökte "rensa bort agnar från sitt vete", kvarstår ett spänningsfyllt förhållande mellan hans strävan att leva som granne med naturen, och hans civilisationskritiska ansats att "väcka sovande krafter i det vardagliga seendet" (**Maurice Merleau-Ponty**). I sin talan "till förmån för naturen" balanserar han mellan det sakligt exakta och det poetiskt visionära, men tenderar att driva kontrasten mellan en "ofri" kultur och en "fri" (eller vild) natur till sin spets, på ett sätt som undergräver hans syn på människan som en del av naturen, och Moder Jord som en gemensam hemvist för allt som lever och är.

Var börjar (den vilda) naturen?

Även om vi inte som Thoreau har "den otämjda naturen ända fram till tröskeln", så har vi här i Finland också som stadsbor naturen tätt inpå. Ändå är den moderna urbana människans kännedom om naturen rätt begränsad, och förmågan att känna igen de vanligaste växterna och djuren har avtagit dels för att artkunskapen numera är åsidosatt i biologiundervisningen, och dels på grund av att urbaniseringen fjärrat oss från en direkt vardaglig kontakt med naturen. Även om den populärvetenskapliga folkbildningen liksom det urbana intresset för friluftsliv, delvis förde vidare det agrara samhällets förtrogenhet med naturen, är det skäl att varken nostalgiskt överskatta den dåtid naturkänslan eller blunda för att stadsmänniskans naturkänsla formats av televisionens naturprogram och naturböckernas estetiserande skildringar av en flora och fauna som hon själv sällan eller aldrig kommer i kontakt med. Ändå tycks det mig förhastat

att i den lockelse som orörda fjällvidder, utskärgårdar eller gammelskogar utövar på oss, endast se ett estetiskt betingat intresse som står i motsats till ett ekologiskt inriktat miljö-engagemang med omsorg om naturen och dess mångfald, och istället reducerar naturen till ett fritidsreservat dit man kan ta sin tillflykt från vardagen och staden. Alltnog kan man undra över karaktären hos de starka reaktionerna så snart det ryktas om att en varg eller en björn har setts i närheten av bebyggda områden, eller den selektiva upprördheten inför uppgifter om att vissa arter är utrotningshotade, och huruvida det handlar om en kulturellt och historiskt betingad "biologisk analfabetism" (**Fredrik Sjöberg**) som får naturen att framstå som obegriplig och därför som antingen ovidkommande eller skrämmande.

Istället för att försöka dra upp entydiga gränser mellan den tämjda naturen och den vilda, och postulera att vi

Genom att till exempel bekanta oss med bakgårdar, parker, villaförorter, vägrenar och kyrkogårdar, kan vi upptäcka att de är "vildare" än vi vanligen föreställer oss, och kanske få våra ögon öppnade för att "inga underverk är större än de minsta" - Carl von Linné

kommer i en äkta beröring med naturen först när vi söker oss till obebodda trakter eller avlägsna vildmarker, kunde vi öva upp vår naturkänsla genom att börja med att i stadsmiljön uppmärksamma den natur som ligger närmast omkring oss. Genom att till exempel bekanta oss med bakgårdar, parker, villaförorter, vägrenar och kyrkogårdar, kan vi upptäcka att de är "vildare" än vi vanligen föreställer oss, och kanske få våra ögon öppnade för att "inga underverk är större än de minsta" (**Carl von Linné**). Och vildmark eller inte, så har Thoreau rätt när han skriver att "det är naturligtvis ingen idé att styra våra steg till skogen, om de inte för oss dit", eller att "kroppsligen ha vandrat ett par kilometer in i skogen utan att ha kommit dit i andan" – något som på sitt sätt också kan äga rum när vi i sällskap med mobiltelefonen tar oss genom stadsmiljön.

Sammanfattningsvis vill jag understryka att Thoreaus redogörelse i *Walden* bärs upp av en omutlig strävan att förena ett lyhört sinne för naturens egenvaro eller annanhet med en skarpsynt civilisationskritik, som fortfarande äger sin giltighet som en påminnelse om vikten av att kritiskt granska vår syn på naturen och en miljöproblematik som idag har fått en global omfattning. Liksom Thoreau borde vi ta fasta på att naturen är vår livgivarska och den gemensamma hemvisiten för en oöverskådlig mångfald av livsformer som på ett grundläggande sätt är beroende av varandra, och vidkänna det ekologiska fotspår som vår egen dagliga livsföringen lämnar i den gemensamma livsvärlden. Eftersom vi lika litet kan undkomma naturen, som vi kan lösgöra oss från vår egen skugga, och den hur vi än vänder oss – såväl sökt som osökt – kommer emot oss ur alla riktningar, står var och en av oss inför uppgiften att axla ansvaret för att försöka hålla samman det vi tänker, säger och gör i vårt umgänge med varandra och naturen.

"Thoreau-utgåvor på svenska"

Walden. Natur och Kultur 2006.

Översättning Peter Handberg. Komplet nyöversättning
Konsten att vandra. H:ström text & kultur 2009.

Översättning Erik Carlquist. Essäer

Fågeldagbok. Ellerströms 2009. Översättning Lennart Nilsson

Dagboksanteckningar. ellerströms 2011. Översättning Lennart Nilsson

Civil olydnad. H:ström text & kultur 2005. Översättning Johan Hammarström

Göran Torrkulla är filosof
och konstnär baserad i Åbo.